रत्नदेव शर्माको जीवनी, व्यक्तित्त्व र कृतित्त्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
सुनीता पोखरेल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६४

नदेव शर्माको जीवनी, व्यक्तित्त्व र कृतित्त्वको अध्ययन – सुनीता पोखरेल २०६४

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६०/०६२ की छात्रा सुनीता पोखरेलले दसौं पत्रको ऐच्छिक प्रयोजनका लागि "रत्नदेव शर्माको जीवनी व्यक्तित्व र कृति□व" शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । उहाँले मेहनतपूर्वक तयार पार्नुभएको शोधकार्यसँग म सन्तुष्ट छु । अतः यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मितिः २०६४/०६/०६

....

रामेश्वर अर्याल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

दिनाङ्क :

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको समूह २०६०-२०६२ की छात्रा सुनीता पोखरेलले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार गर्नुभएको ‘रत्नदेव शर्माको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्व’ शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
१. प्रा. घनश्याम उपाध्याय	....
२. .... (बाह्य परीक्षक)	....
३. उप.प्रा. रामेश्वर अर्याल	....

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु रामेश्वर अर्यालज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार गरेकी हुँ । अनेकौं व्यस्तता हुँदाहुँदै पनि मेरा लागि अमूल्य समय प्रदान गरी पाइला पाइलामा सजग गराउँदै पथ प्रदर्शकको कार्य गर्नुहुने आदरणीय गुरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको प्रारम्भ अर्थात् शोधप्रस्ताव तयार पार्ने क्रममा पहिलोपटक शोधनायक रत्नदेव शर्माको बारेमा बुझ्न जाँदा प्रस्तुत शीर्षकमा शोधकार्य गर्न प्रेरणा एवं आवश्यक मार्ग निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा. मुकुन्दशरण उपाध्यायप्रति आभारी छु । सामाग्री संकलनको क्रममा पहिलो पटक पौडेल निवास लैनचौर पुग्दाको क्षणको सम्झनाले झसङ्ग बनाएको छ । पहिलो दिन शोधनायकसँग दिनभरी बसेर विगतलाई खोतल्दै जाँदा शोधनायक खुशीसाथ हामीसँग बोलेको देखेर उहाँको परिवार नै अचम्म मानेको थियो तर शोधपत्रलाई अन्तिम टुङ्गोमा नपुऱ्याउँदै शोधनायकको स्वर्गवास हुनु पक्कै पनि दुःखद घटना हो । शोधपत्र लेखनको इतिहासमा यो एउटा दुःखद घटना हुन सक्छ । त्यसैले स्वर्गीय शोधनायक रत्नदेव शर्माप्रति हार्दिक शब्द श्रद्धाञ्जली टक्रयाउँदछु । उहाँको आत्माले चीरशान्ति प्राप्त गरोस भगवान्सँग यही प्रार्थना गर्दछु ।

शोधप्रस्तावको छनौटदेखि स्वीकृतिसम्म सहयोग गर्नुहुने तत्कालीन नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागाध्यक्ष गुरु प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठप्रति आभारी छु । यसै गरी शोधपत्रको अन्तिम स्वीकृति एवं आवश्यक सल्लाह सुझाव प्रदान गर्नुहुने गुरु प्रा. घनश्याम कँडेलज्यूप्रति हर्दिक आभार प्रकट गर्दछु । सामाग्री संकलनका क्रममा हृदयतः सहयोग गर्नुहुने प्रकाश पौडेलज्यू प्रति कृतज्ञ छु । यसैगरी सामाग्री संकलन क्रममा सहयोग गर्नुहुने श्रीमती राधादेवी पौडेल, प्रवीण पौडेल, परमा पौडेल तथा प्रतीक्षा पौडेलप्रति आभारी छु । सामाग्री संकलन कै क्रममा यथोचित सल्लाह सुझाव दिनुहुने प्रा. माधव लम्साललज्यूप्रति हार्दिक आभार टक्रयाउँदछु । शुद्धाशुद्धिको कार्यमा सहयोग गर्ने श्री माधव ढुङ्गेलज्यूप्रति आभारी छु । यस पावन धर्तीमा पाइला टेकाएर रातौंदिन मेरै सुख र सुविधालाई ख्याल गरी पढ्न लेख्न प्रेरणा दिइरहने ममतामयी माता गीता पोखरेलप्रति नतमस्तक छु । जीवनका प्रत्येक पाइलामा सफलता चाहने तथा पढाइ लेखाइमा हरक्षण हरपल प्रेरणा दिने जीवन सहयात्री श्री कविराज पौड्यालको माया र सहयोगप्रति म ऋणि छु । यस शोधपत्र लेखनको लागि सुरुदेखि अन्त्यसम्म प्रेरणा र सहयोग दिने श्री दीनदयाल रेग्मीप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । साथै शोधपत्र लेखनको कार्यमा घच्घच्याई रहने सहोदर भाइ सुनिल पोखरेल, बहिनी सुधा र सुषमाप्रति आभारी छु । अप्रत्यक्ष रूपमै भए पनि सहयोग गर्ने प्यारी छोरी आवृत्ति पौड्यालप्रति धन्य छु । मिहिनेतपूर्वक शोधपत्रको सेटिङ एवं टङ्कण गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुरका जितेन महर्जनप्रति धन्य छु । शोधपत्र लेखनका क्रममा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा सहयोग गर्नुहुने महानुभावहरू एवं संघसंस्था प्रति एवं शुभचिन्तकप्रति हार्दिक धन्यवाद टक्रयाउन चाहन्छु ।

अन्त्यमा शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

सुनीता पोखरेल
एम.ए. दोस्रो वर्ष
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय ज्ञ(ढ

१.१ शोधशीर्षक ज्ञ

१.२ शोधपत्रको प्रयोजन ज्ञ

१.३ विषयपरिचय ज्ञ

१.४ समस्याकथन द्द

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य घ

१.६ शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व द्ध

१.७ पूर्वकार्यको समीक्षा द्ध

१.८ शोधविधि ढ

१.९ शोधकार्यको सीमाङ्कन ढ

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ढ

अध्याय दुई

रत्नदेव शर्माको जीवनी ज्ञण(द्दठ

२.१ जन्म र जन्मस्थान ज्ञण

२.२. पुर्ख्यौली र परिवार ज्ञज्ञ

२.३ बाल्यकाल र उपनयनसंस्कार ज्ञद्द

२.४ शिक्षादीक्षा ज्ञघ

२.५ विवाह र सन्तान ज्ञद्ध

२.६ व्यक्तिगत रुचि तथा स्वभाव ज्ञट

२.७ भ्रमण ज्ञड

२.८ राजनीतिक संलग्नता ज्ञड

२.९ साहित्यिक प्ररेणा र प्रभाव ज्ञड

२.१० कार्यक्षेत्र द्दण

२.११ आर्थिक स्थिति द्दज्ञ

२.१२ सम्मान तथा पुरस्कार द्दज्ञ

२.१३ साहित्य लेखन द्दद्द

२.१४ लेखन प्रारम्भ द्दघ

२.१५ साहित्यिक मान्यता द्दट

२.१६ मृत्यु द्दट

अध्याय तीन

रत्नदेव शर्माको व्यक्तित्वको अध्ययन द्दड(घढ

३.१ पृष्ठभूमि द्दड

३.२ निजी व्यक्तित्व द्दढ

  ३.२.१ बाह्य व्यक्तित्व द्दढ

  ३.२.२ आन्तरिक व्यक्तित्व घण

३.३ सार्वजनिक व्यक्तित्व घज्ञ

३.४ साहित्यिक व्यक्तित्व घज्ञ

  ३.४.१ कवि व्यक्तित्व घद्द

  ३.४.२ खण्डकाव्यकार व्यक्तित्व घघ

    ३.४.२.१ राष्ट्रियता घछ

    ३.४.२.२ विषयवस्तु घठ

    ३.४.२.३ पङ्क्तिविधान घड

    ३.४.२.४ छन्द विधान घढ

अध्याय चार

कविता सिद्धान्तका आधारमा रत्नदेव शर्माका कविता सङ्ग्रहको सङ्क्षिप्त विश्लेषण द्धण(ढछ

४.१ कविताको सैद्धान्तिक परिचय द्धण

  ४.१.१ कविताको व्युत्पत्ति र परिभाषा द्धण

    ४.१.१.१ पूर्वीय परिभाषा द्धण

    ४.१.१.२ पाश्चात्य परिभाषा द्धज्ञ

४.२ “नौली र अरू कविता” सङ्ग्रहको विश्लेषण द्धघ

  ४.२.१ भाषाशैली द्धघ

  ४.२.२ भावविधान द्धछ

  ४.२.३ लयविधान द्धट

  ४.२.४ स्वतन्त्रता र समानता द्धड

  ४.२.५ भावविधान द्धढ

  ४.२.६ शीर्षक र संरचना द्धढ

  ४.२.७ सामाजिक विसङ्गति छज्ञ

  ४.२.८ प्रकृतिको चित्रण छद्द

  ४.२.९ मानवतावाद र विश्वशान्तिको चाहना छद्ध

  ४.२.१० क्रान्तिकारिता छट

  ४.२.११ प्रेमसम्बन्धी दृष्टिकोण छठ

४.२.१२ बिम्ब, प्रतीक, अलङ्कार छड
४.३ हिमशिखा कविता सङ्ग्रहको विश्लेषण टज्ञ
४.३.१ प्रेमः टज्ञ
४.३.२ विषयवस्तु टद्द
४.३.३ शीर्षक र संरचना टघ
४.३.४ प्रकृतिचित्रण टद्ध
४.३.५ सामाजिक विसङ्गति टट
४.३.६ युगीन यथार्थ टड
४.३.७ क्रान्तिकारिता टड
४.३.८ स्वतन्त्रता र समानता ठज्ञ
४.३.९ राष्ट्रियता ठद्द
४.३.१० भावविधान ठद्ध
४.३.११ भाषाशैली ठछ
४.३.१२ छन्दविधान ठठ
४.३.१३ बिम्ब/प्रतीक/अलङ्कारयोजना ठठ
४.३.१४ लयविधान डज्ञ
४.३.१५ मानवतावाद डद्द
४.४ 'ज्यूँदो आँखाबाट' कविताको विश्लेषण डछ
४.४.१ पृष्ठभूमि डछ
४.४.२ विषयवस्तु डट
४.४.३ भावविधान डठ
४.४.४ संरचना डड
४.४.५ लोकोक्तिको प्रयोग डढ
४.४.६ बिम्बप्रतीक ढघ
४.४.७ निष्कर्ष ढद्ध
पाँचौं परिच्छेद
खण्डकाव्यकार रत्नदेव शर्मा र उनको नौली खण्डकाव्य ढट(ज्ञज्ञछ
५.१ खण्डकाव्य ढट
५.२ "नौली" खण्डकाव्यको विश्लेषण ढड
५.२.१ छन्द वा लयविधान ढड
५.२.२ सर्गविधान/सर्गयोजना ढढ
५.२.३ पद/पदावली योजना ज्ञण्ण

५.२.४ कथनपद्धति ज्ञण्घ
५.२.५ प्रकृतिचित्रण ज्ञण्द्ध
५.२.६ विषयवस्तु ज्ञण्छ
५.२.७ भावविधान ज्ञण्ट
५.२.८ प्रतीकविधान ज्ञण्ठ
५.२.९ परिवेशविधान ज्ञण्ड
५.२.१० अलङ्कारविधान ज्ञण्ढ
५.२.११ शीर्षकविधान ज्ञज्ञद्द
५.२.१२ भाषाशैली ज्ञज्ञघ
अध्याय छ
उपसंहार ज्ञज्ञट(ज्ञद्दज्ञ
सन्दर्भग्रन्थसूची ज्ञद्दद्द(ज्ञद्दद्ध
परिशिष्ट १ ज्ञद्दछ
परिशिष्ट २ ज्ञद्दट